

Юридичні науки

УДК 343.6

Колінько Олена Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Колінько Елена Александровна

кандидат юридических наук, доцент кафедры права
Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kolinko O.

PhD, Associate Professor of Law Department

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

**ВПЛИВ ОКРЕМИХ БІОЛОГІЧНИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ
ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ОСОБИ ПРИ ВЧИНЕННІ НЕЮ
НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ
ВЛИЯНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ БИОЛОГИЧЕСКИХ И
ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА
ПРИ СОВЕРШЕНИИ ИМ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
THE INFLUENCE OF CERTAIN BIOLOGICAL AND
PSYCHOLOGICAL FACTORS ON THE BEHAVIOR OF THE PERSON
IN THE COMMISSION OF VIOLENT CRIMES**

Анотація: В статті розглядаються психологічні і біологічні чинники, що впливають на особу при вчиненні нею насильницького злочину. Автор відносить до них такі властивості особистості, як агресія, жорстокість, тривожність та психічні аномалії. Особистість з такими негативними біологічними й психологічними властивостями буде схильна до вчинення насильницького злочину, лише якщо соціальне середовище буде сприяти такому прояву.

Ключові слова: особистість, злочинець, агресія, агресивна поведінка, жорстокість, тривожність, психічні аномалії, соціальна сфера, психологічні чинники.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические и биологические факторы, которые влияют на человека при совершении им насильственного преступления. Автор относит к ним такие свойства личности, как агрессия, жестокость, тревожность и психические аномалии. Личность с такими негативными биологическими и психологическими свойствами будет склонна к совершению насильственного преступления, только если социальная среда будет способствовать такому проявлению.

Ключевые слова: личность, преступник, агрессия, агрессивное поведение, жестокость, тревожность, психические аномалии, социальная сфера, психологические факторы.

Summary: The article deals with the psychological and biological factors which have influence on person in the commission of violence crime. The author refers to them such personality traits as aggression, violence, anxiety and mental abnormalities. A person with such negative biological and psychological characteristics will be inclined to commit violent crime, only if the social environment will contribute to this manifestation.

Key words: person, the offender, aggression, aggression behavior, violence, anxiety, mental abnormalities, social sphere, psychological factors.

Постановка проблеми. Особа злочинця – альфа й омега кримінальної психології, її наріжний камінь. Людина, яка порушила кримінальний закон, є «автором злочину», а її «справа» перетворює громадянина на злочинця, який «відхиляється» суспільною свідомістю [6, с. 9]. Також під терміном «особа злочинця» прийнято розглядати

соціально-психологічне поняття, яке охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, що формуються в результаті вчинення злочину [7, с. 198].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує три підходи до розв'язання проблеми співвідношення соціального і біологічного в процесі життєдіяльності особи. Представники одного з них (З. Фрейд, Ч. Ламброзо, Е. Фром) абсолютизують значення вроджених якостей; інші (Е. Дюркгейм, Е. Сатерленд, В. Бехтерев) визначають детермінацію людської поведінки виключно за рахунок соціального [14]. Відомі також спроби механічного поєднання дії біологічних і соціальних чинників на мотивацію осіб при вчиненні злочинів. І хоча прибічники цього підходу ще не визначились, яку саме роль і в яких межах відіграє кожен з цих чинників, але одностайним є твердження, що основним пунктом у вивченні особистості злочинця є розуміння її як цілісного утворення, як єдності всіх якостей і чинників, які відображають взаємозв'язок та взаємозалежність особистості і соціальної сфери, в якій ця особистість живе та виховується і в якій себе виявляє.

Формулювання цілей статті. З упевненістю можна стверджувати, що на особу при вчиненні певних дій (як законних, так і протиправних) впливають як біологічні, так і соціальні чинники. Для характеристики особистості злочинця необхідно визначити, які саме типові якості, властивості й ознаки відрізняють особу злочинця від законослухняного громадянина. При цьому необхідно брати до уваги, що для кожного конкретного виду злочинного посягання спектр індивідуальних ознак, властивостей і якостей може бути різним. Тому, вважаємо за доречне охарактеризувати вплив окремих біологічних й соціальних чинників на особу при вчиненні нею навмисного насильницького злочину.

Виклад основного матеріалу статті. Для характеристики особи, яка застосовує стосовно іншої людини насильницькі дії (жорстоке

поводження, примус до вчинення протиправних дій, систематичне приниження людської гідності, цькування), на нашу думку, доречніше застосовувати термін «агресивна особа» («агресор»). Розгляд категорій «агресія» і «агресивність» є актуальним при кримінологічному дослідженні будь-якого виду злочинного діяння, адже, як прояв особистісної характеристики злочинця конкретного злочину, дані явища можуть слугувати однією з умов виникнення і поширення злочинності взагалі. Тому вважаємо за необхідне спинитися на даному питанні докладніше.

Так, агресією прийнято вважати мотивовану деструктивну поведінку, яка суперечить нормам існування осіб, заподіює шкоду об'єктам нападу, завдає фізичну шкоду людям чи викликає у них психологічний дискомфорт [4, с. 19]; а агресивністю – стійку установку на агресивну поведінку [9, с. 213]. Ще З. Фрейд зазначав, що схильність до агресивної поведінки є інстинктом людської природи, якого неможливо позбутися (викорінити). Цей інстинкт являє собою велику перешкоду на шляху розвитку цивілізації. Еволюцію цивілізації можна назвати безперервним процесом внутрішньої боротьби між інстинктами самозбереження і репродукування та інстинктами агресії і винищення. Потреба в ненависті й агресивних діях закладена в людській психіці від природи і вона проявляє себе в певних конфліктах (війнах, класовій боротьбі, міжособистісних суперечках) [17, с. 82]. Сучасні неофрейдисти, підтримуючи тезу З. Фрейда про «інстинктивну агресивність», доводять, що причини всіх проявів насильства необхідно шукати не в матеріальних відносинах і умовах життя, а в індивідуальній психології людей, у суб'єктивному світі особистості [5, с. 135].

Ми підтримуємо наведені вище точки зору про природне походження агресивності, але, на нашу думку, агресивні дії мають характер деструктивної поведінки лише в тому випадку, коли особа,

вчиняючи такі дії, порушує закони природи й установлений порядок відносин між людьми в суспільстві. У решті випадків прояви агресивної поведінки не варто визнавати такими, що мають деструктивний характер.

У науці існує ряд ідей щодо причин виникнення і процесу застосування агресивної поведінки в повсякденному житті. Так, Ж. Піаже порівнював агресивність зі схильністю особи до домінування в певних відносинах (як на міжособистісному, так і на груповому рівнях) [16, с. 127]; Н. Д. Левітов, у свою чергу, визначав агресивність як реакцію на фрустрацію, що є психічним станом, який виявляється в характерних рисах переживань та поведінці й викликається об'єктивно нездоланими (або такими, що суб'єктивно сприймаються як нездоланні) труднощами, які виникають на шляху до досягнення мети чи вирішення певного завдання [11, с. 82]. Подібної думки й Ю. М. Антонян, який стверджує, що таке виявлення агресивності в поведінці може виражатися в суб'єктивній тенденції до ворожої поведінки, спрямованої на повне або часткове «придушення» іншої особи, обмеження її, керування нею, на заподіяння шкоди і страждань [2, с. 114].

Тобто, спираючись на дані визначення, можна вважати, що агресія – це певна дія, спрямована на заподіяння шкоди об'єктові посягання, а агресивність, у свою чергу, – властивість особистості, яка відображає спроможність людини до агресії (агресивних дій). Агресивність, на відміну від агресії, має вроджений характер. Її не можна ні набути в процесі життя, ні позбутися. При цьому рішення, прийняті агресивною особою в конфліктних ситуаціях, завжди будуть мотивовані насамперед її агресивністю. При вчиненні дій, які супроводжуються агресивною поведінкою, відбувається виявлення індивідуальних властивостей людської психіки. Не можна сказати, що в таких ситуаціях особа не контролює свої вчинки – вона їх контролює в повному обсязі, але їх мотивація відрізняється від мотивації осіб, яким агресивність не властива.

У такому випадку психічні процеси, якими супроводжується виявлення агресії, відбуваються на підсвідомому рівні імпульсивно й неусвідомлено.

Необхідно зауважити, що особа, вчиняючи певні дії під впливом власної агресивності, задовольняючи базовий інстинкт, не отримує задоволення від таких проявів. Інша річ, коли для особи характерна жорстокість. Агресивна людина може і не бути жорстокою, якщо її дії не мотивовані заподіянням страждань іншим заради власних потреб й задоволення бажань. У свою чергу, жорстока людина завжди агресивна.

У будь-якому разі, якщо особі властива агресивність, то в певній життєвій ситуації існує ймовірність учинення нею злочину. Адже, як видно з наведеного, агресивна особа в міжособистісних взаєминах, можливо, навіть, не усвідомлюючи цього, завжди намагатиметься «придушити» і «поглинути» більш слабку особу. Так, вроджена агресія – сублімація, може залишатися прихованою від самої «особи-агресора» до тих пір, поки ніякі зовнішні чинники (конфліктна ситуація) не спричинять прояву такої агресії.

Агресивність особи може проявлятися через певну форму (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) насильство, дратівливість у спілкуванні, негативізм і вербальну агресію. Але в будь-якому випадку, такі дії повинні усвідомлюватись особою, тобто ні про яку сублімацію не може бути й мови, адже злочинець повинен усвідомлювати суспільну небезпечність учинюваних ним дій.

Не останнє місце серед властивостей особистості, які можуть вплинути на вчинення особою злочину, займають психічні аномалії – відхилення від середніх психічних норм, що пов'язані з типом і властивостями нервової системи. Так, Ю. М. Антонян і С. В. Бородін визначали психічні аномалії як розлади психічної діяльності, що не досягли хворобливого, психотичного рівня, але в силу певних особистісних змін особи могли призводити до деструктивних форм

поведінки. І, хоча такі аномалії є проявом певного патологічного варіанта поведінки, у психічній діяльності таких осіб все ж переважають нормальні психічні явища і процеси, вони переважно – працездатні, дієздатні й осудні [2, с. 17]. Мотиваційний потенціал таких осіб (у тому числі при зниженому рівні інтелектуального розвитку) характеризується своєю збідненістю, спрямованістю на задоволення миттєвих потреб (мотиви психопатичної самоактуалізації) [12, с. 271].

Як і агресивність, психічні аномалії можна назвати біологічними чинниками, які під впливом певних зовнішніх умов можуть вплинути на прийняття особою рішення в тій чи іншій ситуації діяти певним чином. Характер поведінки особи, на яку впливають наведені вище біологічні чинники, не обов'язково буде негативним. Поведінка такої особи може й не порушувати встановленого порядку відносин між людьми в суспільстві, якщо соціальне середовище, в якому існує особа з такими негативними біологічними особливостями, не сприятиме їхньому прояву.

Так, окрім вроджених якостей, злочинна поведінка детермінується ще й несприятливими умовами формування і розвитку особистості в дитинстві – в сім'ї, дитячому садку, школі, на вулиці серед однолітків. У людини можуть виникнути певні психологічні особливості (загальна невпевненість особи в житті, відчуття невизначеності своїх соціальних статусів, тривожних сподівань, негативного, руйнівного впливу середовища), що не матимуть в подальшому зворотної дії [10, с. 93; 3, с. 16]. Е. Г. Самовичев наголошує, що однією з таких несприятливих умов може виступати нехтування (відторгнення), яке виявлятиметься в неусвідомлюваному почутті страху смерті [13, с. 81]. Відчуття страху смерті Ю. М. Антонян відносить до прояву вищого рівня тривожності, для переборювання якого особа вчиняє певні агресивні дії, що мають характер захисту від зовнішньої агресії [1, с. 15].

Так, тривожність розглядається як прояв суб'єктивного неблагополуччя особистості, емоційна реакція на приховану й суб'єктивну небезпеку, що супроводжується певними фізичними відчуттями [15, с. 327]. Ми можемо припустити, що тривожність і агресивність взаємозумовлені. Якщо особі властива агресивність, то за несприятливих умов особистісного розвитку дитини в зрілому віці є ймовірність, що такій особі буде властиве й відчуття тривожності. У свою чергу, за наявності тривожності, потрапляючи в певну конфліктну ситуацію, людина може вчинити агресивні дії. Тобто при відчутті тривожності за своє існування особа несвідомо намагатиметься убезпечити себе шляхом заподіяння шкоди іншим людям. При цьому рівень вчинюваної агресії буде пропорційним рівню власної тривожності.

У випадку відчуття незадоволення власним життям за наявності, наприклад, стану тривожності, особа може вчиняти певного роду насильницькі (агресивні) дії. Такій особі може подобатись контролювати іншу людину шляхом наведення страху, спричиненням страждань. Вчиняючи насильство стосовно іншої людини (здебільшого – слабшої), агресія в даних діях матиме характер жорстокості. Адже злочинець заподіює страждання жертві (шляхом систематичного приниження людської гідності, жорстокого поводження, заради задоволення власних потреб (послабити відчуття тривожності).

Таку особу, яка заради задоволення власних потреб здатна порушити встановлений порядок існування відносин між людьми в суспільстві, відповідно до принципу соціального натуралізму визначають як соціопатичну особистість [8, с. 46]. І хоча вона й наділена сукупністю біологічно зумовлених і соціально детермінованих властивостей та якостей, її поведінка визначатиметься антисуспільною спрямованістю, яка виникатиме під впливом дій певних суспільно-політичних, економічних та соціокультурних умов.

Висновок. Становлення особистості відбувається, коли особа зі сталими біологічно-психологічними задатками, вступаючи у взаємодію із суспільством через матеріальне і соціальне середовище, засвоює норми поведінки, моральні та правові поняття, соціальні та культурні цінності. Можна побачити, що постійно відбувається динаміка певних індивідуальних, а на більш пізньому етапі розвитку – суспільних відносин і колективних потреб, інтересів, прагнень. На процес формування особистості визначально впливає спосіб життя відповідних соціальних прошарків, соціальних груп, суспільства в цілому. Тому, особистість якій притаманні такі властивості, як агресія, жорстокість, тривожність та психічні аномалії, буде схильна до вчинення насильницького злочину, лише якщо соціальне середовище буде сприяти такому прояву.

Література:

1. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – М., 1987. – 207 с.
2. Антонян Ю. М. Криминальная патопсихология / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан. – М. : Наука, 1991. – 248 с.
3. Антонян Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение / Антонян Ю. М. – Ереван, 1987. – 209 с.
4. Большой психологический словарь / сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 666 с.
5. Вальтер Х. Человек и агрессия. З. Фрейд и К. Лоренц в свете марксизма / Вальтер Х. – М. : Прогресс, 1975. – 135 с.
6. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / Зелинский А. Ф. – К. : Юринком Интер, 1999. – 237с.
7. Коновалова В. О. Юридична психологія : [підручник] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – [2-ге вид., перероб. і доповн.]. – Харків : Право, 2008. – 240 с.

8. Костенко О. М. Проблема № 1 сучасної цивілізації (в українському контексті) : [монографія] / Костенко О. М. – Черкаси : СУЕМ, 2008. – 112 с.
9. Криминология : [учебник] / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с.
10. Лангмейер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчук. – Прага, 1984. – 212 с.
11. Левитов Н. Д. Фрустрация – один из видов психических состояний / Н. Д. Левитов // Вопросы психологии. – 1967. – № 6. – 214 с.
12. Романов В. В. Юридическая психология : [учебник] / Романов В. В. – М. : Юристъ, 1998. – 488 с.
13. Самовичев Е. Г. Личность насильственного преступника и проблемы преступного насилия / Е. Г. Самовичев // Личность преступника и предупреждение преступлений. – М., 1996. – 94 с.
14. Тітенко І. М. Психологія злочинця [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.psyh.kiev.ua/Психологія_злочинця#.D0.A0.D0.9E.D0.97.D0.94.D0.86.D0.9B_3_.D0.9F.D0.A1.D0.98.D0.A5.D0.9E.D0.9B.D0.9E.D0.93.D0.86.D0.A7.D0.9D.D0.86_.D0.A2.D0.98.D0.9F.D0.98_.D0.97.D0.9B.D0.9E.D0.A7.D0.98.D0.9D.D0.A6.D0.86.D0.92
15. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / Хорни К. ; [пер. с англ. В. В. Старовойтова] ; общ. ред. Г. В. Бурменской. – М. : Прогресс, 2000. – 480 с.
16. Экспериментальная психология / под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. – М. : Прогресс, 1975. – 327 с.
17. Freud S. Arguments for an Instinct of Agression and Destruction / Freud S. ; Abstracts of the Standart Edition of S. Freud, National Institute of Mental Health. – Rorkville, Mariland, 1971. – Vol. XXI. – P. 152 – 157.

References:

1. Antonian Y. Crime and mental abnormalities. - M., 1987. - 207 p.
2. Antonian Y. Criminal pathopsychology. - Moscow: Nauka, 1991. - 248 p.
3. Antonian Y. psychological alienation of the individual and criminal behavior. - Yerevan, 1987. - 209 p.
4. A significant psychological dictionary / comp. Meshcheryakov B., Zinchenko V.. - Moscow: Olma-Press, 2005. - 666 p.
5. Walter H. Man and aggression. Freud and Lorenz in the light of Marxism. - Moscow: Progress, 1975. - 135 p.
6. Zelinsky A. Criminal psychology. - K: Yurinkom Inter, 1999. – 237 p.
7. Konovalov V. Legal psychology: [textbook]. - Kharkiv: Right, 2008. - 240 p.
8. Kostenko O. Problem number 1 modern civilization (in the Ukrainian context): [monograph]. - Cherkasy: Sui, 2008. - 112 p.
9. Criminology: [textbook] / ed. Kudryavtsev V., Eminova V. - Moscow: Jurist, 1997. - 512 p.
10. Langmeyer J. Psychic deprivation in childhood will reward / Langmeyer J., Mateychuk Z. - Prague, 1984. - 212 p.
11. The Levites N. Frustration - a type of mental states // Questions of psychology. - 1967. - № 6. – 214 p.
12. Romanov V. Legal psychology: [textbook]. - Moscow: Jurist, 1998. - 488 p.
13. Samovich E. Personality violent criminal and the problems of criminal violence // Identity of the perpetrators and prevention of crimes. - M., 1996. - 94 p.
14. Titenko I. Criminal psychology. [Electron resource]. - Access mode: http://www.psyh.kiev.ua/Психологія_злочинця#.D0.A0.D0.9E.D0.97.D0.94.D0.86.D0.9B_3_.D0.9F.D0.A1.D0.98.D0.A5.D0.9E.D0.9B.D0.9E.

[D0.93.D0.86.D0.A7.D0.9D.D0.86 .D0.A2.D0.98.D0.9F.D0.98 .D0.97.D0.9B.D0.9E.D0.A7.D0.98.D0.9D.D0.A6.D0.86.D0.92](#)

15. Horney C. The Neurotic Personality of Our Time. Introspection / [Trans. from English. Starovoitova V.]; Society. ed. Burmenskaya G. - Moscow: Progress, 2000. - 480 p.
16. Experimental Psychology / ed. Fraisse P., Piaget J. - Moscow: Progress, 1975. - 327 p.
17. Freud S. Arguments for an Instinct of Agression and Destruction / Freud S. ; Abstracts of the Standart Edition of S. Freud, National Institute of Mental Health. – Rorkville, Mariland, 1971. – Vol. XXI. – P. 152 – 157.